

Araştırma Makalesi • Research Article

**İBN ŞİHÂB EZ-ZÜHRÎ'NİN SAHÂBÎ VE TÂBÎİNDEN RİVÂYETLERİ
-AHMED B. HANBEL'İN MÜSNED'İ ÖZELİNDE-***

Ibn Shihab's Narrations from The Companions and Their Followers

Specifically in Musnad by Ahmad b. Hanbal

İdris TÜZÜN^a

^a Öğr. Gör. Dr., Harran Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa/Türkiye,
e-Mail: idris.tuzun@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-3947-8912.

ÖZ

İbn Şihâb ez-Zührî, tâbiîn döneminin en büyük âlimlerinden biridir. O, bazı sahâbîlerle görüşmüş, tâbiînin büyüklerinden hadis öğrenmiş ve kendisinden sonraki nesle azımsanmayacak miktarda hadis aktarmıştır. Onun rivâyetlerine pek çok hadis kitabında rastlamak mümkündür. Aynı zamanda o, hadisleri ilk defa tedvin etmiş, hadislerin senedle rivâyet edilmesinde ve yaygınlaşmasında büyük rolü olmuştur. Bu makalede onun Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen, sahâbî ve tâbiînden naklettiği 1820 rivâyet üzerinde durulmuştur. Rivâyetler ele alınırken Zührî'nin hadisleri kimlerden aldığı gösterilmiş, hadislerin sıhhati konusunda bilgi sunulmuştur. Ayrıca çok az tanınan tâbiîn döneminin tanınmasına vesile olmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbn Şihâb ez-Zührî, Ahmed b. Hanbel, Müsned, Sahâbe, Tâbiîn, Rivâyet, Esahhu'l-Esânîd.

ABSTRACT

Ibn Shihab al-Zuhri is one of the most outstanding of the tabi'in period. Because he met with the companions, albeit a little, learned hadith from the tabi'in, and transferred a substantial amount of hadiths to the next generation. It's possible to come across his narrations in many hadith books. In this article, his 1820 narrations, of which he narated from companions and tabi'in, in Ahmad ibn Hanbal's Musnad are emphasized. While analyzing these narrations, Zuhri's sources are also shown in order to shine a light about the authenticity of these narrations. It is also aimed to contribute to the recognition of lesser-known tabi'in period.

Keywords: Ibn Shihab, al-Zuhri, Ahmed b. Hanbal, Musnad, Companion, al-Tabi'in, Narration, Asahhul-Asânîd.

* Bu makale, 01.03.2021 tarihinde İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladığımız “İbn Şihâb Ez-Zührî'nin Hadis İlmindeki Yeri ve Rivâyetlerinin Hadis Kaynaklarına İntikali” adlı yayımlanmamış doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır

* *

Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

GİRİŞ

Hadis âlimlerinden İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742), tâbiîn dönemi hadis âlimleri içerisinde önemli bir yeri vardır. O, bazı sahâbîlerle görüşmüş, sahâbeyi gören Medine âlimlerinden, bilhassa fukahâ-yı seb'a'dan ders almış, çağındaki âlimler tarafından hadis konusundaki bilgisi takdir edilmiş, kendisinden sonraki âlimler de onun hadisleri üzerinde durmuşlardır. Aynı zamanda o, hadisleri ilk defa tedvîn eden şahıs olduğu gibi hadislerin isnadlı olarak rivâyet edilmesinde büyük bir rolü olmuştur.¹ Kendinden sonrakilere de azımsanmayacak oranda hadis rivâyet etmiştir. Onun naklettiği hadislerle başta Kütüb-i Sitte olmak üzere pek çok hadis külliyatında rastlamak mümkündür.

Bu makalede Zührî'nin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki sahâbî ve tâbiünden naklettiği rivâyetler üzerinde durulacaktır. Konu iki yönden ehemmiyet arz etmektedir.

Birincisi: Hadis İlmi alanında yapılan çalışmalarda daha çok sahâbîler ve kitap tasnif eden müellifler –bilhassa *Kütüb-i Sitte* müellifleri- üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmaların önemi inkâr edilemez, fakat tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemi de onlar kadar önemlidir. Fakat bu dönem ve bu dönemdeki muhaddisler üzerinde yeterince durulmamaktadır. Nitekim Vehbe Zuhaylî tâbiîn imamlarının içtihadlarını sahâbîler asrı ile mezhep imamları asrı arasında kayıp halka olarak nitelendirir.² Aslında bu özellik yalnızca fıkıhta değil hadis ilminde de öyledir. Üzerinde az durulduğu için gerçekten bu dönem kayıp halka ismine layık bir dönemdir. İşte bu makalede İbn Şihâb ez-Zührî'nin rivâyetleri üzerinde durarak tâbiîn dönemindeki hadis rivâyetinin tanınmasına katkıda bulunulacaktır.

İkincisi: Günümüz toplumunda hadisler veya Hadis İlmi en çok konuşulan, tartışılan konulardan biridir. Toplumun büyük kesimi geçmişteki âlimlerin hadislerin sıhhat ve zayıflığı konusundaki çalışmalarına itimat ederken, bazı çevreler tam tersine geçmiş âlimleri itham ederek, onların sahih kabul ettiği pek çok hadisi tenkit etmiş, sahih hadisleri sorgulamaya başlamışlar, hadislerin uzun zaman aralığında sağlam yollardan bize kadar intikalini şüpheli kabul etmişlerdir.

Bu tartışmalara açıklık getirmek için hadislerin sağlam bir şekilde bize kadar geldiğinin ortaya konulması gerekir. Bu konuda bir araştırma yapılacağına da İbn Şihâb ez-Zührî, üzerinde durulması gereken en önemli şahsiyetlerden biri olarak ön plana çıkar. Çünkü o ve onun en çok rivâyet ettiği hocaları hadis âlimlerince en sağlam raviler olarak kabul edilmiştir. Hatta onun bazı isnadları *esahhu'l-esânîd* olarak değerlendirilmiştir.³ *Kütüb-i Sitte*'de ondan nakledilen rivâyetler oldukça büyük bir yekûn teşkil etmektedir. Bu yönüyle onun rivâyetleri üzerinde durmak hadislerin büyük bir kısmı hakkında bize kanaat verecek mahiyettedir.

Zührî'nin rivâyetlerine geçmeden önce kısaca Zührî'nin hayatına temas edilecektir.

1. İBN ŞİHÂB EZ-ZÜHRÎ

Tam adı Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb b. Abdullah b. Hâris b. Zühre b. Kilâb'dır. Nisbesi, el-Kureşî, ez-Zührî, el-Medenî'dir. Künyesi Ebû Bekir'dir.⁴

Hicrî 50 - 124 (milâdî 670-742) tarihleri arasında yaşayan Zührî, Medine'de doğmuş ve ilim tahsilini yine bu şehirde yapmıştır. Bazı âlimler tarafından 10 veya 13 sahâbîyi gördüğü söylenen⁵ Zührî, daha çok tâbiîn âlimlerinden ders almıştır. En önemli hocaları fukahâ-yı seb'a'dan⁶ Saïd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Urve b. Zübeyr (ö. 93/712), Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716), Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ö. 94/712), Sâlim b. Abdullah'tır (ö. 106/724).⁷

¹ Zehebî, *Târîh*, 8/244; Zehebî, *Siyer*, 5/244.

² Vehbe Zuhaylî, *İctihadu't-tâbiîn*, (Dımaşk: Dâru'l-Mektebî, 2000), 35.

³ Hâkim, *Marifetu ulumi'l-hadis*. s. 236-239; Süyutî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk: Muhammed Eymen b. Abdullah (Kahire: Dâru'l-Hadis. 2004), s. 56 vd.; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih*, 1/210 vd.

⁴ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *et-Târîhu'l-kebîr* (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Maârifî'l-Osmaniyye, ts.), 1/220; Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, thk: Zekerriyya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 1/83.

⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973), 5/349.; Nevevî, Ebû Zekerriyya Muhyiddin, *Tehzibu'l-esmâ ve'l-luga* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/90; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk: Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1985), 13/219.

⁶ Fukahâ-yı seb'a'nın diğerleri şu şahıslardır: Hârice b. Zeyd (ö. 100/718-19), Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725), Kâsım b. Muhammed (ö. 107/725). Fakihlerin yedincisi hakkında ihtilaf olmuş, bu konuda üç isim söylenmiştir: Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ö. 94/712), Sâlim b. Abdullah (ö. 106/724), Ebû Bekir b. Abdurrahman (ö. 94/713). Nevevî, *Tehzibu'l-esmâ*, 1/16.

⁷ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk: Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 2001), 7/429.

Hicrî 82 (miladî 701) yılında Şam'a giden Zührî,⁸ Emevî Halifesi Abdülmelik'le tanışmış ve onun himayesine girmiş, ondan sonra da vefat edinceye kadar Emevî halifelerine yakın olmuştur.⁹

Zührî, 124 (742) yılının Ramazan ayında, 74 yaşında, Hicaz topraklarının bitip Filistin topraklarının başladığı Şağb ve Beda denilen bir mevkide vefat etmiştir.¹⁰

Fıkıh ve tarih alanlarında da derin bilgi sahibi olan Zührî'nin en çok şöhret kazandığı alan hadistir. Onun hadis ilmindeki otoritesi hadis âlimlerince de kabul edilmiştir. Örneğin İmam Mâlik (ö. 179/795) “Zührî Medine'ye geldiğinde, hiçbir âlim hadis rivâyet etmezdi. Bu onun Medine'den ayrılışına kadar sürerdi” demiştir.¹¹ Süfyân b. Uyeyne de (ö. 178/794) “Zührî Medine ehlinin en bilgilisi, en âlimiydi”,¹² “Zührî vefat ettiğinde sünneti ondan daha iyi bilen yoktu”¹³ demiştir. İbrahim b. Sa'd da (ö. 183/799) babasının “Allah Resûlünün vefatından sonra İbn Şihâb'ın topladığı hadisleri başka bir kimsenin topladığını görmedim” dediğini nakletmiştir.¹⁴

İslâm tarihinde hadisleri ilk defa tedvin eden Zührî'dir. Bu konuda o, “Bu ilmi benim tedvinimden önce hiç kimse tedvin etmedi”¹⁵ demiştir. O bu işi, hicrî 99 yılında hilafete geçen Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 101/720) emriyle gerçekleştirmiştir.¹⁶ Onun hadisleri tedvininden sonra bu alanda çalışmalar çoğalmıştır.

Zührî hadislerin isnadlı rivâyet edilmesi konusunda da büyük çaba sarfetmiş, hatta Şam bölgesinde isnadlı rivâyetler onun sayesinde yaygınlaşmıştır.¹⁷ Muhtemelen onun isnad üzerinde aşırı durmasından dolayı bazı araştırmacılar, hadislerin isnadla rivâyetinin Zührî ile başladığını iddia etmişlerdir.¹⁸

2. ZÜHRÎ RİVÂYETLERİNE YER VEREN BAZI TEMEL KAYNAKLAR

Zührî'nin rivâyetlerine ilk dönem hadis kitapları başta olmak üzere bütün hadis kitaplarında rastlamak mümkündür. En önemli hadis kitaplarında yaptığımız araştırmada Zührî rivâyetleriyle ilgili aşağıdaki verilere ulaşılmıştır.

	Müellifin Adı	Kitap Adı	Toplam Rivâyet	Zührî'nin Rivâyetleri	Oran (%)
1	Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770)	<i>Câmi</i>	1614	264	16
2	Mâlik b. Enes (ö. 179/795)	<i>Muvatta</i>	1720	269	15,6
3	Ebû Davûd Tayâlisî (ö. 204/819)	<i>Müsned</i>	2890	157	5,4
4	Abdurrezzâk es-San'ânî (ö. 211/827)	<i>Musannef</i>	19418	1909	9,8
5	Humeydî (ö. 219/834)	<i>Müsned</i>	1337	193	14,4
6	İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849)	<i>Musannef</i>	37943	1105	2,9
7	İshak b. Râhûye (ö. 238/852)	<i>Müsned</i>	2425	251	10

⁸ Zehebî, *Siyer*, 5/328.

⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/432.

¹⁰ İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Dar'ul Marife), 9/376.

¹¹ İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, 55/351; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/397

¹² İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Hâtîm er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Maârifî'l-İslâmiye, 1952), 8/74; Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 1/83; Zehebî, *Siyer*, 5/334.

¹³ Fesevî, *Târih*, 1/635; Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/360.

¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/434.

¹⁵ Kettânî, Muhammed b. Cafer, *Hadis Literatürü (er-Risaletü'l-Müstatrafe)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. XXXVIII.

¹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/275.

¹⁷ Zehebî, *Târih*, 8/244; Zehebî, *Siyer*, 5/244.

¹⁸ Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları* (Ankara: Kitabiyat, 2000), s. 65; G. H. A. Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası* (Ankara: Ankara Okulu, 2002), s. 39.

8	Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)	<i>Müsned</i>	27647	1822	6,5
9	Abd b. Humeyd (ö. 249/863)	<i>Müsned</i>	1337	89	6,6
10	Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî (ö. 255/869)	<i>Sünen</i>	3546	295	8,3
11	Muhammed b. İsmail Buhârî (ö. 256/870)	<i>Sahîh</i>	7563	1231	16
12	Müslim b. Haccâc (ö. 261/874)	<i>Sahîh</i>	7275	871	11,9
13	İbn Mâce (ö. 273/887)	<i>Sünen</i>	4341	294	6,7
14	Ebû Dâvûd (ö. 275/889)	<i>Sünen</i>	5274	493	9,3
15	Ebû İsa et-Tirmizî (ö. 279/892)	<i>Sünen</i>	3956	305	12
16	Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303/916)	<i>Sünen</i>	5758	721	12,5
	Toplam		134044	10277	7,6

Tablo 1: Zührî rivâyetlerinin geçtiği bazı temel kaynaklar ve müellifleri.

Tabloda da görüldüğü gibi, Zührî'nin rivâyetleri en fazla Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde yer almaktadır. Fakat onun eserinde geçen rivâyetlerin büyük bir kısmı mevkûf ve maktûdur.¹⁹ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen rivâyetler ise bütünüyle merfû'dur. Bu yönüyle Zührî'den nakledilen merfû rivâyetlerin en çok olduğu eser, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka husus *Müsned*, hicrî ikinci asrın sonu, üçüncü asrın başlangıcında *Kütüb-i Sitte* gibi kitaplardan daha önce telif edildiğinden, kaynağa daha yakın olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca *Müsned*, telif edilmiş hadis musannefâtı içinde en geniş kitap olma özelliğine sahiptir. *Müsned*'de rivâyetler sahâbîlere göre tasnif edildiği için hangi sahâbîden ne kadar rivâyet edildiğini tesbit etme kolaylığı vardır.

Bu makalede Zührî'nin en çok merfû rivâyetlerinin olduğu Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki rivâyetler üzerinde durulacaktır. *Müsned*'in baskıları içinde de Şuayb el-Arnâvût (ö. 2016) ve arkadaşları tarafından yapılan tahkikli neşir esas alınacaktır.²⁰ Çünkü bu neşir diğerlerine nispetle daha sağlıklı ve tahkik yönünden daha zengin bir neşirdir.²¹ Doktora çalışmamızda bütün detaylarıyla konu ele alındığı için, burada muhtasar bir şekilde durulacak, fazla detaya girilmeyecektir.

3. AHMED B. HANBEL'İN MÜSNED'İNDE ZÜHRÎ'NİN SAHÂBÎ VE TÂBÎİNDEN RİVÂYETLERİ

Zührî bazı hadisleri doğrudan sahâbîlerden almıştır. Fakat bu tür hadisler azınlıktadır. Onun rivâyetlerinin çoğunluğunu tâbîinden olan hocalarından aldığı hadisler oluşturmaktadır. Bu bölümde önce Zührî isnadlarında geçen sahâbîler, sonra da hocalarından naklettiği rivâyetler üzerinde durulacaktır.

¹⁹ Bir doktora tezinde Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde 3893 merfû; 5718 mevkuf; 9334 adedde maktu haber olduğu belirtilmiştir. Bkz: Musa Çetin, *Abdurrezzâk ve Hadisçiliği*, (Erzurum: Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 98.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-imâm Ahmed b. Hanbel*, thk: Şuayb Arnâvût vd. (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001).

²¹ *Müsned*'in Şuayb el-Arnâvût ve arkadaşları tarafından yapılan tahkikli neşirinin tanıtımı için bkz: Bünyamin Erul, "Kitap Tanıtımı", *AÜİFD*, Cilt XLIV (2003), Sayı 1, s. 497-504.

3.1. Sahâbîler

3.1.1. İsnadlarda Adı Geçen Sahâbîler

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yaptığımız taramada, Zührî'nin isnadlarında 120 sahâbî adı geçtiği tesbit edilmiştir.²² Bu 120 sahâbînin rivâyetleri aktarılırken zaman zaman tekrarlar olduğu görülmüştür. Bu sebeple aşağıdaki tabloda rivâyet sayıları verilirken tekrarlı ve tekrarsız rivâyetler ayrı ayrı gösterilmiştir:

	Sahâbe	Tekrarlı	Tekrarsız
1	Ebû Hureyre	390	184
2	Hz. Âişe	327	111
3	İbn Ömer	196	83
4	İbn Abbâs	79	24
5	Enes b. Mâlik	73	33
6	Ebû Saîd el-Hudrî	50	21
7	Ömer b. Hattâb	48	24
8	Câbir b. Abdullah	20	12
9	Sa'd b. Ebî Vakkâs	20	10
10	Ümmü Seleme	19	9
11	Kâb b. Mâlik	33	9
12	Cübeyr b. Mut'im	21	8
13	Üsâme b. Zeyd	19	8
14	Osman b. Affân	11	6
15	Abdullah b. Amr	13	6
16	Zeyd b. Sâbit	16	6
17	Meymune bt. Hâris	10	6
18	Misver b. Mahreme	14	5
19	Abdurrahman b. Avf	13	5

²² Araştırmamız esnasında bütün *Müsned* Word dosyalarına aktarılmış, sonra Zührî rivâyetleri –bilgisayar yardımıyla- teker teker tespit edilmiş, yalnızca bilgisayar programlarında yapılan taramalarla yetinilmemiştir. Çünkü bilgisayar programlarında yapılan aramalarda bazen yanlışlıklar olabilmektedir. Örneğin İbn Şihâb şeklinde yapılan bir aramada Târik b. Şihâb; Zührî ismiyle yapılan aramalarda İbrâhim ez-Zührî, Abdullah b. Müslim ez-Zührî gibi farklı isimler de aramaya dâhil olmakta, bu da araştırmanın sıhhatini zedelemektedir.

20	Ali b. Ebû Tâlib	15	5
21	Abdullah b. Sa'lebe	12	5
22	Ebû Eyyûb	10	5
23	Hz. Ebû Bekr	10	5
24	Sâib b. Yezîd	9	5
25	Abbâs b. Abdulmuttalib	7	5
26	Ubey b. Kâ'b	22	4
27	Muâviye b. Ebû Süfyân	6	4
28	Ebû Zer	6	3
29	Sa'b b. Cessâme	27	3
30	Sehl b. Sa'd	10	3
31	Abdullah b. Zeyd	12	3
32	Ümmü Habîbe	8	3
33	Ümmü Gülsüm bt. Ukbe	8	3
34	Zeyd b. Hâlid el-Cühenî	7	3
35	Hakîm b. Hizâm	4	3
36	Âmir b. Rebia	8	2
37	Itbân b. Mâlik	8	2
38	Ebû Sa'lebe el-Huşenî	7	2
39	Esmâ bt. Ebû Bekr	6	2
40	Sürâka b. Mâlik	5	2
41	Muhayyisa b. Mes'ud	9	2
42	Abdullah b. Mâlik el-Buhayne	6	2
43	Hüzeyme b. Sâbit	4	2
44	Ebû Talha Zeyd b. Sehl	4	2

45	Ebû Katâde	4	2
46	Ebû Lübâbe	3	2
47	Zubeyr b. Avvâm	2	2
48	Abdullah b. Mes'ud	2	2
49	Müseyyeb b. Hazn	2	2
50	Ubâde b. Sâmit	5	2
51	Ebû Mes'ud el-Bedrî	5	2
52	Amr b. Umeyye	11	2
53	Hafsa bt. Ömer	4	2
54	Safvân b. Ümeyye	4	2
55	Abdurrahman b. Ezher	10	1
56	Sâid b. Zeyd	6	1
57	Mucemmi' b. Cârîye	6	1
58	Fatıma bt. Kays	5	1
59	Muâviye b. Hakem	5	1
60	Mugire b. Şu'be	5	1
61	Ümmü Kays bt. Mihsan	5	1
62	Ammâr b. Yâsir	4	1
63	Sebre b. Ma'bed	4	1
64	Ebû Bekr Nufey b. Hâris	4	1
65	Abdullah b. Adıyy	4	1
66	Hişâm b. Hakîm b. Hizâm	4	1
67	Mikdâd b. Esved	4	1
68	İbn Ebû Huzâme	4	1
69	Abdulmuttalib b. Rebia	3	1

70	Ka'b b. Âsım	3	1
71	Subey'atu'l-Eslemî	3	1
72	Ebû Vakıd el-Leysî	3	1
73	Ümmü Fadl	3	1
74	Ebû Ruhm el-Gıfârî	3	1
75	Nevfel b. Muâviye	3	1
76	Ya'lâ b. Umeyye	3	1
77	Hassân b. Sâbit	3	1
78	Abdullah b. Kâ'b	3	1
79	Hâlid b. Velîd	3	1
80	Nûmân b. Beşir	2	1
81	Ebû't-Tufeyl	2	1
82	Ebû Nemle	2	1
83	Amr b. Avf	2	1
84	Cafer b. Ebû Talib	2	1
85	Abdullah b. Mâlik	2	1
86	Kürz b. Alkame el-Huzâî	2	1
87	Muhammed b. Mesleme	2	1
88	Mahmud b. Lebid (Mahmud b. Rebi)	2	1
89	Abdullah b. Adiy	2	1
90	Dahhâk b. Süfyân	2	1
91	Rafi b. Hadic	2	1
92	Ümmü'l-Alâ	2	1
93	Cüveyriye bt. Hâris	2	1
94	Ümmü Hânî	2	1

95	Ümmü Habîbe bt. Caş	2	1
96	Zeyneb bt. Caş	2	1
97	Ebû Şureyh el-Huzâî	2	1
98	Sa'd b. Ubâde	1	1
99	Sehl b. Huneyf	1	1
100	Ebû Humeyd es-Sâidî	1	1
101	Ukbe b. Amr	1	1
102	Hüseyn b. Ali	1	1
103	Süveyd el-Ensârî	1	1
104	Abdullah b. Revâha	1	1
105	Abdullah b. Zübeyr	1	1
106	Abdullah b. Zeyd	1	1
107	Şeddâd b. Evs	1	1
108	Es'ad b. Zürâre	1	1
109	Zeyd b. Hârise	1	1
110	Berâ b. Âzib	1	1
111	Abdullah b. Zem'a	1	1
112	Hârise b. Nûmân	1	1
113	İmreetu Kâ'b	1	1
114	Muhammed b. Talha b. Ubeydullah	1	1
115	Ümmü Ma'kıl el-Esediye	1	1
116	Busre bt. Safvân	1	1
117	Esmâ bt. Kays	1	1
118	Ebû'd-Derdâ	1	1
119	Hz Safiyye	1	1

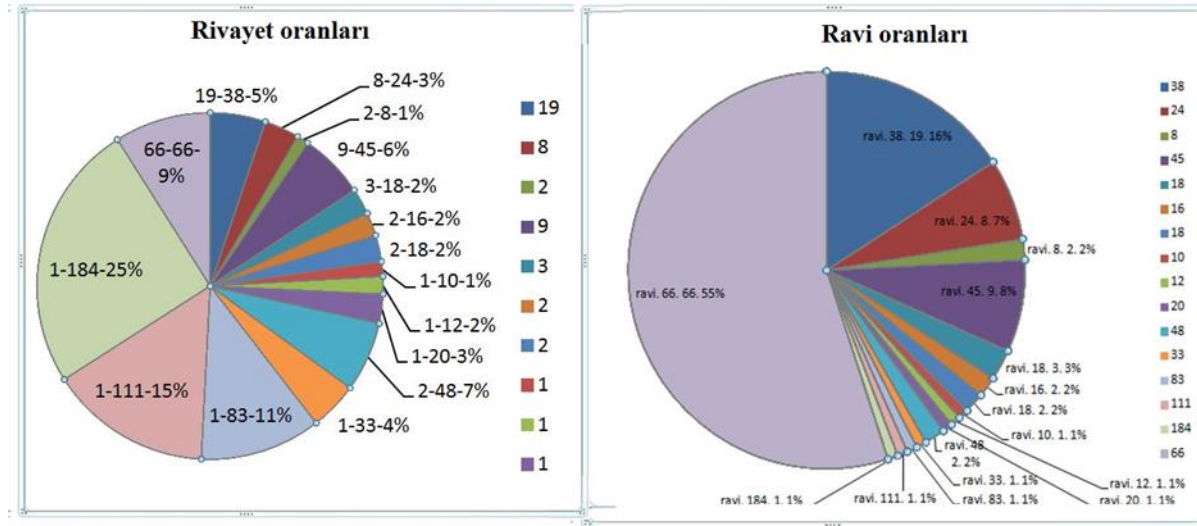
120	Seleme b. Ekva'	1	1
	Toplam	1806	736

Tablo 2: Zühri'nin isnadlarında rivâyeti olan sahâbîler ve rivâyet sayıları.

Ayrıca bu tabloya dahil edilmeyen 16 aded, adı verilmeyen meçhul sahâbîlerden rivâyetler vardır. Zühri, onları “Ensârdan bir adam”, “Peygamber (as)’ın sahâbîlerinden bir adam”, “Hz. Peygamberin sahâbîlerinden bazıları”, “Hz. Peygamberi gören bazıları” cümleleriyle zikretmiştir. Bu 16 rivâyetin 9’u tekrarlı, 11’i tekrarsızdır.²³ Bu meçhul sahâbîlerle beraber bütün rivâyetler tekrarlı 1822; tekrarsız 747 olmaktadır.

Tabloya dikkat edilirse, tekrarsız olarak 9 sahâbînin 10 ve üzerinde rivâyeti olduğu görülür. Diğer 111 sahâbîden 1 ile 9 arasında rivâyet aktarılmıştır. 2 sahâbîden 9; 2 sahâbîden 8; 4 sahâbîden 6; 8 sahâbîden 5; 2 sahâbîden 4; 8 sahâbîden 3; 19 sahâbîden 2; 66 sahâbîden 1 hadis aktarılmıştır. 2 ve 1 hadis nakledilen sahâbî sayısı ise 85’tir. Çoğunluğu oluşturan da bu son gruptur.

Aşağıda Zühri'nin tekrarsız rivâyetleri ve onların yüzdelerik durumları hakkında bir grafik sunacağız. Grafiklerin birincisi rivâyet, diğeri ravî oranlarını göstermektedir. Rivâyet oranlarında ilk sayı sahâbî sayısını, ikincisi rivâyet sayısını, üçüncüsü ise yüzdelerik oranı göstermektedir. Örneğin “19 - 38 - %5” rakamları 19 sahâbîden toplam 38 rivâyet nakledildiğini bunun da toplam rivâyet içinde %5’lik bir orana tekabül ettiğini göstermektedir. Ravî oranlarıyla ilgili grafikte de ilk sayı rivâyeti, ikinci sayı sahâbî sayısını, yüzdelerik durum da sahâbî oranlarını göstermektedir. Örneğin “38. 19. %16” sayıları, 38 rivâyetin 19 sahâbî tarafından rivâyet edildiğini, bu sahâbîlerin bütün sahâbîler içinde yüzde 16’yı teşkil ettiğini göstermektedir.

Şekil 1: Sahâbîler, Rivâyetler ve Yüzdelerik oranları.

Âlimler tarafından çok hadis bildiği söylenen Zühri'nin, hadis rivâyetinde çok titiz ve seçici bir usûl takip ettiği anlaşılmaktadır. O sahâbîlerden gelen rivâyetlerde Ebû Hüreyre (184 rivâyet), Hz. Âişe (111 rivâyet), İbn Ömer (83 rivâyet), Enes (33 rivâyet) ve İbn Abbâs'a (24 rivâyet) öncelik vermektedir. Bu 5 sahâbîden nakledilen rivâyetler tekrarlı 1065; tekrarsız 435'tir. Grafikte de görüleceği üzere onun tekrarsız rivâyetlerinin %58'lik oranı, bu 5 sahâbîden gelmektedir.

İsnadlarda ismi geçen diğer 115 sahâbîden nakledilen rivâyetler bu 5 sahâbîye nisbetle azınlıkta kalmaktadır. Kendilerinden yalnızca 1 hadis rivâyet edilen 66 sahâbî, diğer sahâbîler içinde kemiyet olarak %55'lik bir orana sahiptir. Hâlbuki onlardan nakledilen rivâyetler, bütün rivâyetler içinde %9 oranındadır. Sadece 2 rivâyeti olan 19 sahâbî ise bütün sahâbî arasında %16 oranında iken, onlardan nakledilen rivâyetler %5 oranındadır. Diğer ifadeyle 85 sahâbî bütün sahâbîler içinde %71 oranında oldukları halde, onlardan gelen 104 rivâyet, rivâyetler içinde %14 oranındadır. Hâlbuki 5 sahâbî bütün sahâbîler içinde kemiyet

²³ Ahmed, *Müsned*, hn: 23668, 23187, 16598, 23171, 23468, 22516, 15652, 16075, 21951, 15743, 21950, 23172, 23672, 23651, 18051, 17218.

olarak %4 oranında iken, onlardan nakledilen rivâyet 435 adet olup bütün rivâyet içinde %58 oranındadır. Adeta râvilerle rivâyetler arasında ters bir oran var gibidir. Yani râvi arttıkça rivâyet azalırken, râvi azaldıkça rivâyet artmaktadır.

3.2. Zührî'nin Bizzat Hadis Aldığı Sahâbîler

Bazı âlimler “Zührî, 10 veya 13 sahâbîyi gördü” demişlerse de²⁴ yaptığımız araştırmada Zührî'nin 18 sahâbîyi gördüğü anlaşılmaktadır. Fakat Müsned'de yalnızca 12'sinin 161 rivâyeti geçmektedir.

Aşağıdaki tabloda Zührî'nin hadis aldığı sahâbîler ve rivâyetleri bulunmaktadır. Zührî'nin hadis aldığı sahâbîler, “Sahâbî I” olarak birinci sütuna kaydedilmiştir. Bu sahâbîlerin başka bir sahâbîden rivâyetleri varsa onlar da “Sahâbî II” sütununa kaydedilmiştir.

	Sahâbî- I	Sahâbî- II	Tekrarlı	Tekrarsız
1	Enes b. Mâlik	-	73	33
	Enes b. Mâlik	Übey b. Kâ'b	2	1
2	Sehl b. Sa'd	-	10	3
	Sehl b. Sa'd	Mervân b. Hakem	1	1
3	Abdurrahman b. Ezher	-	10	1
4	Abdullah b. Sa'lebe	-	12	5
5	Ebû Umâme b. Sehl	İbn Abbâs	4	1
	Ebû Umâme b. Sehl	Ebû Hureyre	2	1
	Ebû Umâme b. Sehl	Sehl b. Huneyf	2	1
	Ebû Umâme b. Sehl	Ebû Saîd el-Hudrî	1	1
	Ebû Umâme b. Sehl	Bazı sahâbîlerden	1	1
6	Abdullah b. Âmir	Âmir b. Rebia	5	1
	Abdullah b. Âmir	Abdurrahman b. Avf	1	1
	Abdullah b. Âmir	Hârise b. Nûmân	1	1
7	Kesir b. Abbâs	Abbâs b. Abdulmuttalib	2	1
8	Mahmud b. Rebi	-	2	1
	Mahmud b. Rebi	İtbân b. Mâlik	8	2
	Mahmud b. Rebi	Ubâde b. Samit	3	1

²⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Maarifi'l Osmaniyye, 1973), 5/349.; Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin, *Tehzibu'l-esmâ ve'l-luga* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/90; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk: Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1985), 13/219.

9	Mahmud b. Lebid	Şeddad b. Evs	1	1
10	Sâib b. Yezîd	Abdurrahman b. Abd	2	1
	Sâib b. Yezîd	Muttalib b. Ebî Vedâa	2	1
	Sâib b. Yezîd	Huveytıb b. Abdiluzza	2	1
	Sâib b. Yezîd	-	10	6
11	Ebû't-Tufeyl	-	2	2
12	Mes'ud b. Hakem	-	1	1
13	Zührî (Munkatı)	Sa'd b. Ebî Vakkas	1	1
		Toplam	161	71

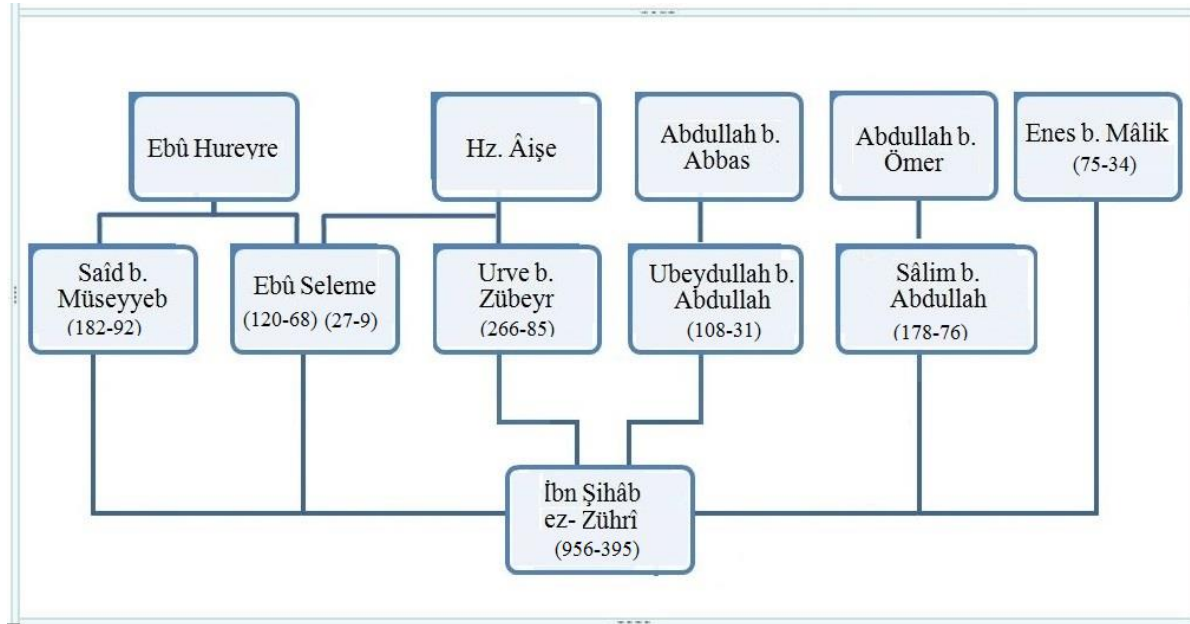
Tablo 3: Zührî'nin bizzât hadis aldığı sahâbîler ve hadis sayıları.

3.3. En Çok Rivayeti Olan Sahâbîler

Zührî'nin isnadlarında en çok rivâyeti olan yukarıda da geçtiği gibi, 5 sahâbîdir: Ebû Hureyre (ö. 58/678), Hz. Âişe (ö. 58/678), Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), İbn Abbâs (ö. 68/687) ve Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12).

Zührî, 4 sahâbîden hadis rivâyet ederken çoğunlukla Ebû Hureyre'nin rivâyetlerini Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) ve Ebû Seleme'den (ö. 94/712); Hz. Âişe'nin rivâyetlerini Urve b. Zübeyr'den (ö. 93/712); Abdullah b. Ömer'in rivâyetlerini oğlu Sâlim'den (ö. 106/724); İbn Abbâs'ın rivâyetlerini Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den (ö. 98/716) rivâyet etmeye özen göstermiş gibidir. (Enes'den rivâyeti ise doğrudandır). Bu 4 sahâbînin rivâyetlerini diğer hocalarından da rivâyet ettiği olmuştur. Fakat bu tür rivâyetler çok azdır. Rivâyetlerin büyük çoğunluğunu bu 5 hocasından nakletmiştir. Adeta bu 5 hocasını hadis naklettiği sahâbîye sabitlemiş, ön plana çıkarmış, diğerlerinden rivâyet etmemeye özen göstermiş gibidir. Örneğin, *Müsned*'de Zührî'nin Ebû Hureyre'den naklettiği rivâyet tekrarlarla beraber 390'dır. Bu rivâyetlerin 154 adedi hocası Saîd b. Müseyyeb'den, 91 adedi de Ebû Seleme'dendir. Bu 390 rivâyet içinde hocalarından Urve'nin, Ubeydullah'ın ve Sâlim'in hiçbir rivâyetinin olmaması çok garip bir durumdur. Hz. Âişe'nin rivâyetlerini aktarırken de en çok Urve'den aktarır. Saîd'den bir tane bile rivâyet yoktur. (Ubeydullah'ın 10, Salim'in 3 rivâyeti vardır.) Abdullah b. Ömer *Müsned*'inde de en çok Sâlim'in rivâyeti varken Ubeydullah'ın bir rivâyeti haricinde diğer hocalarının hiç rivâyeti yoktur. İbn Abbâs rivâyetlerinde de en çok rivâyeti olan Ubeydullah'tır. Ebû Seleme'nin bir rivâyeti haricinde diğer hocalarının hiç rivâyeti yoktur.

Aşağıdaki şemada Zührî'nin 5 hocası vasıtasıyla 4 sahâbîden naklettiği rivâyetler yer almaktadır. (Ayrıca doğrudan hadis aldığı sahâbî Enes'de rivâyetlerinin çokluğundan dolayı şemaya dahil edilmiştir). İlk rakamlar mükerrer olanlar, diğerleri mükerrer olmayanlardır.

Şekil 2: Zühri isnadlarında en çok rivâyeti olan sahâbîler, hocalar ve rivâyet adedi.

Bütün rivâyetlerin mükerrer 1820, gayrı mükerrer 747 olduğuna göre, Zühri'nin bu 5 hocası aracılığıyla, 5 sahâbîden naklettiği rivâyetler, bütün rivâyetlerin yarısını teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

3.4. Zühri'nin Müsned'de Geçen Esahhu'l-Esânîd'leri

Hadis âlimleri bir hadisin sahih olması için onun muttasıl senedle ve sika râvilerce rivâyet edilmesini şart koşmuşlardır. Bu sahih hadisleri de kendi aralarında bir derecelendirmeye tâbi tutarak, bazı hadislerin senetlerini “*esahhu'l-esânîd*” yani “senedlerin en sahihi” olarak isimlendirmişlerdir. Fakat hangi senedlerin esahhü'l-esânîd olduğu konusunda aralarında ihtilaf olmuş, bazı âlimler bunu beldelere göre “Medinelilerin en sahih senedi, Kûfelilerin en sahih senedi” şeklinde sınıflandırırken, bazıları da sahâbîlere göre “Ebû Hüreyre'nin en sahih senedi, Hz. Ömer'in en sahih senedi” şeklinde sınıflandırmışlardır.²⁵

Bazı hadis âlimleri Zühri ile gelen şu senedleri senedlerin en sahihi (*esahhu'l-esânîd*) kabul etmişlerdir:

- Hz. Ali (r.a) > Hz. Hüseyin > Ali b. Hüseyin > Zühri.
- İbn Ömer > Sâlim > Zühri.
- Ebû Hüreyre > Saïd b. Müseyyeb > Zühri.
- Âişe > Urve > Zühri.
- Hz. Ömer > Sâib b. Yezîd > Zühri.
- Hz. Ömer > İbn Abbas > Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe > Zühri.
- Enes > Zühri > Mâlik.²⁶
- Enes > Zühri > Ma'mer²⁷
- Enes > Zühri > Süfyân b. Uyeyne.²⁸

²⁵ Ahmed Naim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı, Tecrid-i Sarih terceme ve Şerhi* (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991), 1/210 vd.

²⁶ Hâkim, *Marifetu ulumi'l-hadis*. s. 236-239; Süyutî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk: Muhammed Eymen b. Abdullah (Kahire: Dâru'l-Hadis. 2004), s. 56 vd.; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih*, 1/210 vd.

²⁷ Rebi' b. Muhammed es-Suudî, *el-Kavlü'l-müfid fi esahhu'l-esânîd*, (Taif: b.y. 1992), 42.; Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, (Ankara: Diyanet Yayınları, 1991), 130.

²⁸ Rebi' b. Muhammed, *el-Kavlü'l-müfid*, 42.; Sandıkçı, *İslam Coğrafyasında Hadis*, 130.

Aşağıdaki tabloda *Müsned*'deki esahhu'l-esânîdler ve sayıları verilmiştir.

	Esahhu'l-Esânîdler	Tekrarlı	Tekrarsız
1	Âişe > Urve > Zührî	266	85
2	Ebû Hureyre > Saîd b. Müseyyeb > Zührî	182	92
3	İbn Ömer > Sâlim > Zührî	178	76
4	İbn Abbâs > Ubeydullah b. Abdullah > Zührî	108	31
5	Hiz. Ali > Hiz. Hüseyin > Ali b. Hüseyin > Zührî	7	3
6	Enes > Zührî > Ma'mer	18	15
7	Enes > Zührî > Mâlik	9	2
8	Enes > Zührî > Süfyân b. Uyeyne	8	8
	Toplam	776	312

Tablo 4: Zührî'nin esahhu'l-esânîdleri.

Tabloda görüldüğü üzere tekrarlı 1820 hadisin 776'sı, tekrarsız 745 rivâyetin 312'si *esahhu'l-esânîd*'dendir. Bu sayılar yaklaşık rivâyet edilen bütün hadislerin yarısına yakın olup, oldukça büyük bir rakamdır.

3.5. Tâbiîn

Bu bölümde Zührî'nin hadis naklettiği hocaları ve onun fukahâ-yı seb'a'dan rivâyetleri üzerinde durulacaktır.

3.5.1. Zührî'nin Tâbiînden Hocaları ve Rivâyetleri

Zührî'nin bizzat görüştüğü sahâbilerden naklettiği rivâyetler -yukarıda da görüldüğü gibi- az olup, onun rivâyetlerinin çoğunluğu tâbiîndendir. Onun Müsned'de hadis naklettiği hocaları 95 civarındadır. Fakat bu hocalar içinde yalnızca 5 kişiden 50'nin üzerinde hadis nakletmiştir. Üstelik bu 5 kişinin rivâyetleri toplam rivâyetin yarısının üzerindedir.

	Zührî'nin Hocaları	Tekrarlı	Tekrarsız
1	Urve b. Zübeyr	327	118
2	Saîd b. Museyyeb	202	104
3	Sâlim b. Abdullah	198	88
4	Ebû Seleme	171	81
5	Ubeydullah b. Abdullah	171	60
6	Humejd b. Abdurrahman (ö. 105/723)	46	24
7	Atâ b. Yezîd el-Leysî (ö. 107/725)	53	19
8	Abdurrahman b. Abdullah b. Kâ'b, Ensârî (ö. ?)	38	13
9	Abdullah b. Kâ'b (ö. 98/717)	5	3
10	Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm (ö. 94/713)	34	8

11	Mâlik b. Evs (ö. 92/710)	15	9
12	Abdurrahman b. Hürmüz, el-A'rec, (ö. 117/735)	20	7
13	Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im (ö. 100/718)	15	7
14	Abdümelik b. Ebû Bekr b. Abdurrahman (ö. 105/724)	14	6
15	Ali b. Hüseyin (ö. 94/713)	18	6
16	Âmir b. Sa'd (ö. 104/723)	11	6
17	Ebû Ubeyd (Mevlâ ibn Ezher) (ö. 98/717)	15	6
18	Amre bt. Abdurrahman (ö. 98/717)	9	5
19	Hamza b. Abdullah b. Ömer (ö. ?)	13	5
20	Kabisa b. Züeyb (ö. 96/715?)	8	4
21	Abbad b. Temim. (ö. ?)	12	3
22	Ebû İdris Havlanî (ö. 80/699)	12	3
23	Talha b. Abdullah b. Avf (ö. 97/716),	12	3
24	Haram b. Saîde b. Muhayyisa (ö. 113/731)	9	3
25	Kâsım b. Muhammed (ö. 107/725)	6	3
26	Ubeyd b. Sebbâk (ö. ?)	5	3
27	Abdulhamid b. Abdurrahman b. Zeyd (ö. ?)	5	2
28	Ebûl Ahves (ö. ?)	5	2
29	Abdullah b. Hâris b. Nevfel (ö. 84/703)	3	2
30	Atâ b. Ebû Rebâh, (ö. 114/732)	2	2
31	Cafer b. Amr b. Umeyye (ö. 96/714)	11	2
32	Egar Ebû Abdullah (ö. ?)	9	2
33	Sinan b. Ebû Sinan (ö. 105/723)	4	2

34	Nebhân (ö. ?)	4	2
35	Habîb Mevlâ Urve (ö. 130/747?)	4	2
36	Hind bt. Hâris(ö. ?)	4	2
37	Meçhul	4	3
38	Ömer b. Abdülaziz, (ö. 101/720)	6	2
39	Saffân b. Abdullah (ö. ?)	5	2
40	Süleyman b. Yesâr, (ö. 107/725)	10	3
41	Umare b. Hüzeyme (ö. 105/723)	4	2
42	Yahyâ b. Saîd b. Âs (ö. 80/699?)	5	2
43	Muhammed b. Abdullah b. Hâris b. Nevfel (ö. ?)	2	2
44	Hakîm b. Beşir (ö. ?)	1	1
45	Abdurrahman b. Huneyde (ö. ?)	1	1
46	Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer (ö. 106/725)	1	1
47	Abdullah b. Ebû bekr b. Abdurrahman (ö. ?)	3	1
48	Tâvus b. Keysân, (ö. 106/725)	2	1
49	Ebû Sinan (Yezîd b. Ümeyye ed-Düelî) (ö. 85/704?)	5	1
50	Yezîd b. Hürmüz (ö. 100/718)	2	1
51	Kureyb b. Ebû Müslim. (ö. 98/716)	1	1
52	Ali b. Abdullah b. Abbâs (ö. 117/735)	2	1
53	Nafi, mevlâ Ebû Katâde	2	1
54	Amr b. Ebû Süfyân (ö. ?)	2	1
55	Hanzala b. Ali (ö. ?)	5	1
56	Amr b. Eban b. Osman (ö. ?)	1	1

57	İbn Ebû Hureyre (ö. 100/719)	1	1
58	Übeydullah b. Abdullah b. Ebû Sevr. (ö. ?)	1	1
59	Hasan (ö. 100/719) ve Abdullah b. Muhammed Hanefiye (ö. 99/718)	3	1
60	Muhammed b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm (ö. ?)	2	1
61	Amr b. Şuayb, (ö. 118/736)	1	1
62	Avf b. Hâris b. Tufeyl (ö. ?)	3	1
63	Eyyûb b. Beşir (ö. 65/684)	1	1
64	Abdurrahman b. Mâlik	4	2
65	Abdullah b. Vehb b. Zem'a (ö. ?)	1	1
66	Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Zem'a (ö. ?)	1	1
67	Hârice b. Zeyd b. Sâbit, (ö. 100/718)	2	1
68	Huseyn b. Sâib b. Ebû Lübâbe	2	1
69	İbn Ebi Nemle (ö. ?)	2	1
70	İbn Ebi Talha (İshak b. Abdullah b. Ebû Talha) (ö. 132/749)	2	1
71	İbn Ebi Uneys (Enes) (Ebû Süheyl, Nafi b. Mâlik) (ö. ?)	5	1
72	İbrahim b. Abdullah b. Huneyn (ö. 100/718 ?)	1	1
73	İsâ b. Talha (ö. 100/718)	6	1
74	İsmail b. Muhammed b. Sa'd b. Ebû Vakkâs	1	1
75	Abdullah b. Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm (ö. 135/752)	1	1
76	Mevlâ li-Esmâ bt. Ebû Bekr (ö. ?)	3	1
77	Salih b. Abdullah b. Ferve (ö. 124/741)	1	1

78	Übeydullah (Abdullah) b. Abdullah b. Hâris (ö. 99/717)	1	1
79	Ömer b. Sâbit (ö. ?)	1	1
80	Rebi b. Sebre (ö. ?)	4	1
81	Muhammed b. Nûmân b. Beşir (ö. ?)	2	1
82	Ukbe b. Suveyd (ö. ?)	1	1
83	İyâz b. Damrî (Üsâme b. Zeyd'in amcaoğlu) (ö. ?)	2	1
84	Ömer b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im (ö. ?)	4	1
85	İbn Ukeyme (ö. 101/717)	5	1
86	İbn Ebû Huzâme	4	1
87	Muhammed b. Ebû Süfyân b. Alâ b. Cârîye (ö. ?)	4	1
88	Abdullah b. Ubeydullah b. Sa'lebe (ö. ?)	6	1
89	Abbâd b. Ziyâd (ö. ?)	4	1
90	Rebia b. Derrâc (ö. ?)	2	1
91	Sâbit b. Kays, ez-Zurkî (ö. ?)	5	1
92	Amr b. Abdurrahman b. Umeyye (ö. ?)	3	1
93	İbn Ahi Ebû Ruhm, Gıfârî (ö. ?)	3	1
94	Ensardan biri	2	1
95	İbn Cabir (ö. ?)	1	1
	Toplam	1652	686

Tablo 5: Zührî'nin Müsned'de hadis aldığı hocaları ve rivâyet adetleri.

Zührî'nin 95 hocasından aldığı rivâyetlerin toplamı tekrarsız 686'dır. Bu sayıya Zührî'nin bizzat görüştüğü sahâbîlerden aldığı 71 hadis eklendiğinde toplam rivâyet 757 olmaktadır.²⁹

Yukarıda verdiğimiz listedeki râvileri ve rivâyetlerini, tekrarsız rivâyetler yönünden bir tablo halinde sunacağız. Sahâbîler bahsinde olduğu gibi aşağıdaki râvî sayısıyla Zührî'nin hocaları, rivâyet sayısıyla da kaçır rivâyet naklettikleri kastedilmiştir. Örneğin 17 râvî, 2'şer rivâyet nakletmiştir. Bunların toplamı da

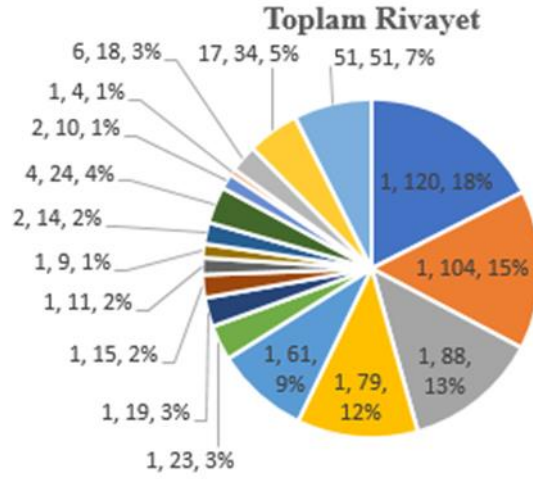
²⁹ Yukarıda sahâbî rivâyetlerinde tekrarsız hadislerin 747 olduğunu belirtmiştik. Aradaki fark bir sahâbîden nakledilen hadis iki değişik tâbîin vasıtasıyla nakledildiğinde onun 2 hadis kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.

34'tür. Yüzdeler halinde rivâyetlerin yüzdeleri kastedilmiştir. Örneğin 1 kişi 120 rivâyetle, bütün rivâyet içinde %18'lik bir oran teşkil ederken, 51 kişi 51 rivâyetle %7'lik bir oran teşkil etmektedir.

Râvi sayısı	Rivâyet sayısı	Toplam Rivâyet	Oran (%)
1	120	120	17.6
1	104	104	15.3
1	88	88	12.9
1	79	79	11.6
1	61	61	9.0
1	23	23	3.4
1	19	19	2.8
1	15	15	2.2
1	9	9	1.3
1	8	8	1.2
2	7	14	1.0
4	6	24	0.9
2	5	10	0.7
1	4	4	0.6
6	3	18	0.4
17	2	34	0.3
51	1	51	0.1

Tablo 6: Zührî'nin kendilerinden rivâyet ettiği hocaları, rivâyet sayısı ve oranları.

Aşağıdaki grafikte ilk sayı râvî sayısı, ikincisi rivâyet sayısı, üçüncüsü ise rivâyetlerin yüzdelik durumudur.

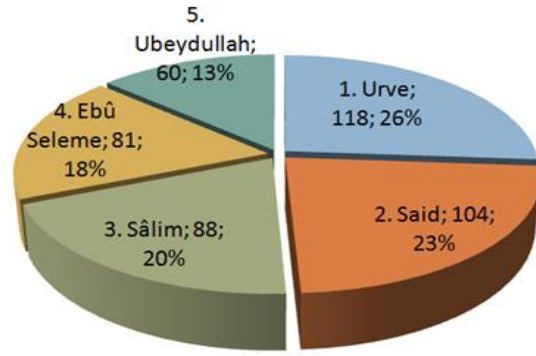
Şekil 3: Zührî'nin Hocalarından naklettiği rivâyetler ve oranları.

3.5.2. Fukahâ-yı Seb'a'dan Rivâyetleri

Yukarıda sahâbîlerle ilgili kısımda gördüğümüz seçmeci durumun bir benzeri Zührî'nin hocalarında da görülmektedir. O, en çok rivâyet naklettiği dört sahâbîye ayrı bir önem verdiği gibi, fukahâ-yı seb'a'dan olan beş hocasına da -Saïd b. Müseyyeb, Sâlim b. Abdullah, Urve b. Zübeyr, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Ebû Seleme b. Abdurrahman- ayrı bir önem vermektedir. Zührî'nin bu beş hocasından naklettiği rivâyetlerin toplamı, tekrarsız 451 (tekrarlı 1069) olup, Müsned'deki bütün Zührî rivâyetlerinin %67'sini oluşturmaktadır. Diğer 85 hocasından naklettiği rivâyetler tekrarlı 753; tekrarsız 304 olup bu 5 hocasından naklettiği rivâyetlerden azdır. Diğer ifadeyle Zührî'nin bu 5 hocasından naklettiği rivâyetler, bütün rivâyetlerin yarısından fazladır.

	Zührî'nin Hocaları	Rivâyet Alınan Sahâbî Sayısı	Tekrarlı	Tekrarsız
1	Urve b. Zübeyr	22	327	118
2	Saïd b. Museyyeb	10	202	104
3	Sâlim b. Abdullah	8	198	88
4	Ebû Seleme	12	171	81
5	Ubeydullah b. Abdullah	22	171	60
	Toplam	76	1069	451

Tablo 7: Zührî'nin fukahâ-yı seb'a'dan beş hocası ve rivâyetleri.

Şekil 4: Beş Hocanın tekrarsız rivâyetleri ve oranları.

Zührî nedense fukahâ-yı seb‘a’dan olan diğer hocalarından fazla rivâyet nakletmemiştir. Onlardan naklettiği rivâyetlerin miktarı şöyledir:

No	İsim	Tekrarlı	Tekrarsız
1	Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris, (ö. 94/713)	34	8
2	Kâsım b. Muhammed, (ö. 107/725)	6	3
3	Süleyman b. Yesâr, (ö. 107/725)	7	2
4	Hârice b. Zeyd b. Sâbit, (ö. 100/718)	2	1
	Toplam	49	14

Tablo 8: Zührî’nin fukahâ-yı seb‘a’dan diğer hocaları ve rivâyetleri.

3.5.3 Diğer Hocalarından Rivâyetleri

Zührî, hocaları içinde Humeyd b. Abdurrahman’dan (ö. 105/723) tekrarlı 46, tekrarsız 24; Atâ b Yezîd’den (ö. 107/725) tekrarlı 52, tekrarsız 19; Abdurrahman b. Abdullah b. Kâ‘b’dan (ö. ?) tekrarlı 38, tekrarsız 13 hadis rivâyet etmiştir. Bu 3 hocasının haricindeki 82 kişiden 1 ile 10 arasında rivâyet nakletmiştir. Hatta 52 kişiden yalnızca birer rivâyet, 17 kişiden de ikişer rivâyet nakletmiştir. Yalnızca 1 rivâyet naklettiği 15 hocasında ise teferrüd etmiştir. (tekrarlı 47; tekrarsız 15 rivâyet). Yani onlardan yalnızca Zührî rivâyet etmiştir.

Sahâbîlerden bahsederken 66 sahâbîden birer hadis nakledildiğini söylemiştik. Benzer bir durum Zührî’nin tâbiinden olan hocalarında da görülmektedir. Zührî’nin hocalarından 52 kişi 1; 17 kişi ise 2 hadis rivâyet etmiştir. Diğer ifadeyle Zührî’nin 68 hocası râviler içinde %70’lik bir oranda oldukları halde onlardan sadece 85 rivâyet nakledilmiştir. Hâlbuki yalnızca hocası Urve’den 120 hadis rivâyet etmiştir. Bu sayı onların neredeyse iki misline yakın bir orandır. Sahâbîlerdeki rivâyette söylediğimiz ters oran mantığı burada da geçerlidir diyebiliriz. Yani râvi sayısı artınca rivâyet azalıyor, rivâyet arttıkça râvi sayısı azalıyor.

3.5.3.1 Rivâyetlerin Bazı Özellikleri

Buraya kadar Zührî isnadlarında geçen sahâbe ve tâbiîn üzerinde durduk. Bu bölümde ise Zührî’nin kullandığı rivâyet sîgaları ve rivâyetlerin sıhhati üzerinde durmak istiyoruz.

3.5.3.1.1. Zührî'nin Kullandığı Rivâyet Lafızları

Zührî, talebelik yıllarında hocalarından hadis alırken hemen hemen bütün rivâyetleri semâ yoluyla almıştır. O, talebelerine hadis naklederken “an, haddesenî, haddesenâ, ahberenî, ahberenâ, kâle” gibi kelimeleri kullanmış ve hepsinde semâ kastetmiştir.³⁰ Müsned’de Zührî'nin rivâyet sîgaları hakkında yaptığımız taramada –bazı eksiklerle beraber- aşağıdaki verilere ulaşılmıştır:

No	Sîga	Sayı	Sîga	Sayı
1	الرُّهْرِيُّ، عَنْ	1020	ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ	358
2	الرُّهْرِيُّ، أَخْبَرَنِي	54	ابْنُ شِهَابٍ، أَخْبَرَنِي	32
3	الرُّهْرِيُّ، أَخْبَرَنَا	3	ابْنُ شِهَابٍ، قَالَ أَخْبَرَنِي	36
4	الرُّهْرِيُّ، أَنَّ فُلَانًا، أَخْبَرَهُ	6	ابْنُ شِهَابٍ، أَنَّهُ قَالَ: أَخْبَرَنِي	7
5	الرُّهْرِيُّ، قَالَ أَخْبَرَنِي	53	بْنُ شِهَابٍ، أَنَّ فُلَانًا أَخْبَرَهُ	27
6	الرُّهْرِيُّ، قَالَ أَخْبَرَنَا	4	بْنُ شِهَابٍ، قَالَ	24
7	الرُّهْرِيُّ، حَدَّثَنِي	34	ابْنُ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي	38
8	الرُّهْرِيُّ، حَدَّثَنَا	4	ابْنُ شِهَابٍ، أَنَّ فُلَانًا حَدَّثَهُ	7
9	الرُّهْرِيُّ، قَالَ حَدَّثَنِي	26	ابْنُ شِهَابٍ، أَنَّهُ سَمِعَ	1
10	الرُّهْرِيُّ، قَالَ حَدَّثَنَا	2	الزُّهْرِيُّ، سَمِعَ (أو انه سمع)	15
11	الرُّهْرِيُّ، أَنَّ فُلَانًا حَدَّثَهُ	6	الرُّهْرِيُّ، قَالَ بَلَّغْنَا	1
12	الرُّهْرِيُّ، قَالَ	34	الرُّهْرِيُّ، أَنَّ فُلَانًا ، قَالَ	1
Toplam: 1793				

Tablo 9: Zührî'nin kullandığı rivâyet lafızları.

Tabloya dikkat edildiğinde *an* lafzının 1378 defa; *ahberenî* ve *ahberenâ* lafızlarının 222 defa; *haddesenî* ve *haddesenâ* lafızlarının 117 defa; *kâle* lafzının 58 defa; *semia* lafzının 15 defa; *belaganâ* lafzının 1 defa kullanıldığı görülmektedir. Zührî *an* lafzını bütün rivâyetlerin dörtte üçünden fazlasında kullanmıştır.³¹

Zührî'nin rivâyet esnasında *haddesenâ* veya *ahberenâ* lafızları yerine çoklukla “an” sigasını kullanması, kanaatimizce o dönemde diğer rivâyet sigalarının daha yaygınlaşmamış olduğunu göstermektedir. Örneğin, Zührî'nin Enes'den doğrudan naklettiği (tekrarlı) 73 rivâyetin 41'inde “an”, 22'sinde “ahberenî”, 5'inde “haddesenî”, dördünde “semia”; birinde “kâle” kelimesi kullanılmıştır. Süfyân b. Uyeyne “Zührî bize Sehl ve Enes'den hadis aktarıırken “semi'tü,

³⁰ Zührî'nin yaşadığı birinci yüzyıldan ikinci yüzyıla kadar pek çok râvi “an” sîgasını *semâ* yoluyla alınan hadislerde kullanmıştır. Bkz: İbn Hacer, *Tağlîku't-ta'lik*, thk: Said Abdurrahman Musa, (Beirut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1405), 2/9. Zührî, hadis rivâyetinde semâ ve arzın birbirine eşit olduğu görüşündeydi. Bu yüzden her ikisinde de ‘haddesenâ’ diyordu. (İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/435).

³¹ Bir yüksek lisans çalışmasında Zührî'nin Buhârî'deki 1360 rivâyette kullandığı sîgalar üzerinde durulmuş ve şu rakamlar verilmiştir: Zührî 690 yerde “an”, 434 yerde “ahberenî”, 124 yerde “haddesenî”, 44 yerde “semi'tü”, 29 yerde “kâle”, 14 yerde “inne”, 11 yerde “haddesenâ”, 6 yerde “ahberenâ”, 4 yerde “seeltuhu”, 3 yerde “zaame”, 2 yerde “zekere” ve 2 yerde de “yuhaddisu” kelimesini kullanmıştır. Bkz: Ali Fuat Futsi, *İbn Şihâb Ez-Zührî'nin Kaynakları (Sahih-i Buhârî Çerçevesinde)*, (Gümüşhane: Gümüşhane Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 60.

semi 'tü' derdi” demişse de³² kendisinin Enes'den rivâyet ettiği 8 rivâyetin beşi “*an*” sıgasıyla olup, yalnızca üçünde (سَمِعَهُ مِنْ أَنَسٍ) “*semiahu min Enes*” ifadesi vardır. Keza diğer râvilerden biri hariç diğerleri “*semia*” kelimesini kullanmamıştır. Zührî'nin Sehl b. Sa'd'dan rivâyetinde de benzer özellikler görülmektedir. “*Sehl > Zührî > Mâlik*” tarikiyle gelen metni aynı iki rivâyetin birinde “*an*” değerinde “*Ahbereni Sehl*” denilmiştir.³³ *Mülâane* ile ilgili metni aynı olan 6 rivâyetin 4'ü “*an*”, Süfyân'dan gelen bir rivâyette “*Zührî semia Sehl*” şeklindedir.³⁴

3.5.3.1.2. Rivâyetlerin Sıhhati

Zührî hadis rivâyetinde titiz bir muhaddistir. O hadis aldığı hocalarının güvenilirliğine çok dikkat etmiştir. Nitekim İmam Şâfiî (ö. 204/819) bu konuda şöyle der: “İbn Şihâb bize göre hadis ilminde, tercihte, güvenilir râviler içinde imamdır. O hadis rivâyet ederken bazı sahâbîleri, sonra tâbîinin önde gelenlerini ismen zikreder. Hadis rivâyet edenler içinde râvilerin en üstün ve en meşhurlarını ismen zikreden İbn Şihâb'dan başkasını bilmiyoruz.”³⁵ Fakat onun zayıf kabul edilen bazı râvilerden de rivâyeti bulunmaktadır. Muhtemelen o, bu râvileri güvenilir bulduğu için onlardan rivâyet etmiştir. Nitekim İmam Şâfiî onun zayıf bir râvi olan Süleyman b. Erkâm'dan hadis rivâyet etmesini “İbn Şihâb onu mürüvvet ehli, akıllı biri olarak görmüş, rivâyetini kabul etmiş ve ona karşı hüsnüzanda bulunmuştur.” şeklinde izah etmiştir.³⁶ Fakat onun zayıf râvilerden rivâyetleri oldukça azdır. Rivâyetlerinin büyük çoğunluğu güvenilir râvilerdendir.

Zührî'nin *Müsned*'de hadis naklettiği hocalarının büyük çoğunluğu sikadır. Bilhassa en çok rivâyet aktardığı fukahâ-yı seb'a'dan olan beş hocası hadis alanında en yüksek mertebede olan kimselerdir. Bununla beraber râviler içinde yalnızca bir rivâyeti olan 16 kişi meçhûl veya Zührî'nin infirad ettiği kimselerdir. Bunların 6'sı sikadır.³⁷ Meçhûl râvilerden 5'inin rivâyetleri şahidlerle hasen li-gayrihi mertebesine çıkmıştır. Bunlardan yalnızca tekrarlı 11, tekrarsız 4 adedi râvilerin tanınmayışlarından dolayı zayıf kabul edilmiştir.³⁸

Zührî'nin *Müsned*'de 4 munkatı rivâyeti vardır. Bunlardan ikisi Zührî'nin doğrudan iki sahâbîden, diğer ikisinde hocası Saîd b. Müseyyeb'in doğrudan Hz. Ömer'den naklettiği rivâyetlerdir. Zührî, biri Sa'd b. Ebû Vakkâs'dan, diğeri Ebû'd-Derdâ'dan naklettiği iki rivâyette hadisi aldığı hocasını söylememiştir. *Müsned*'i tahkik edenler, Sa'd b. Ebû Vakkâs'dan nakledilen hadisi, hasen li-gayrihi,³⁹ Ebû'd-Derdâ'dan nakledilen hadisi ise inkıtadan dolayı zayıf kabul etmişlerdir.⁴⁰ Bununla beraber Şemseddin Sehâvî (ö. 902/1497) *Makâsidü'l-hasene* adlı eserinde, merfû ve mevkûf benzer rivâyetleri bu rivâyete şahid olarak zikretmiştir.⁴¹ Bu şahidlerle rivâyetin hasen li-gayrihi derecesine çıktığı söylenebilir. Zührî'nin, hocası Saîd b. Müseyyeb'den, onun da Hz. Ömer'den naklettiği rivâyet “*Ölü, ailesinin kendisine ağlamasından dolayı azab görür.*” hadisi olup muhakkikler tarafından sahih kabul edilmiştir.⁴² Diğer rivâyet “*Bu ümmetin içinde ismi Velîd olan birinin çıkacağına, onun Firavun'dan daha şerli olacağına*” dair olan hadistir. Muhakkiklerin zayıf dediği bu hadis, Irâkî ve İbnu'l-Cevzî tarafından mevzû kabul edilmiştir.⁴³ Saîd b. Müseyyeb'in yalnızca sikalardan rivâyet ettiğini, âlimlerin onun mürsellerini kabul ettiğini, İbn Hacer'in de bu munkatı rivâyete sahih dediğini⁴⁴ düşünürsek bu munkatı rivâyetin de zayıf olmadığı söylenebilir.

Buraya kadar yaptığımız incelemeler sonunda Zührî'nin tekrarsız 747 rivâyeti içinde yalnızca 4 meçhul râvinin, 4 rivâyeti zayıf görünmektedir. Râvilerin cehaletinden kaynaklanan zayıflıkta aslında kizb ve fisk gibi ağır bir kusur değildir. 747 rivâyet içinde, 4 hadisin cehaletten kaynaklanan zayıflığı küçük bir orandır. Dolayısıyla bu durum Zührî'nin hadis rivâyetindeki sağlamlığını ve başarısını göstermektedir.

³² Humeydî, Ebû Bekir Abdullah b. Zübeyr, *Müsned*, thk: Hasan Selim Esed, (Dimaşk: Dâru's-Sika, 1996), 2/305.

³³ Ahmed, *Müsned*, 22827, 22843.

³⁴ Ahmed, *Müsned*, 22803.

³⁵ Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris. *er-Risale*, thk, Ahmed Şâkir (Mısır, Mektebetü'l-Halebî, 1940), 469.

³⁶ Şâfiî, *er-Risale*, 469.

³⁷ İdris Tüzün, *İbn Şihâb Ez-Zührî'nin Hadis İlmindeki Yeri ve Rivâyetlerinin Hadis Kaynaklarına İntikali*, (Malatya: İnönü Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 163-183.

³⁸ Bu râviler ve rivâyetleri şöyledir: İbn Ebû Huzâme: metni aynı senedi farklı 4 rivâyet. (Hn: 15472, 15473, 15474, 15475).; İbn Ahi Ebû Ruhm: metni aynı senedi farklı 3 rivâyet. (Hn: 19072, 19073, 19074).; İyaz b. Damrî: metni aynı senedi farklı 2 rivâyet. (Hn: 21804, 21805).; Rebia b. Derrâc: metni aynı senedi farklı 2 hadis, (hn: 101, 106).

³⁹ Ahmed, *Müsned*, 3/99 (hn: 1513).

⁴⁰ Ahmed, *Müsned*, 45/491 (hn: 27499).

⁴¹ Sehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-Makâsidü'l-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehirati ala'l-elsine*, thk: Muhammed Osman el-Heşt, (Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985), 217.; Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdisi ala'elsineti'n-nâs*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988), 259.

⁴² Ahmed, *Müsned*, 1/404 (hn: 315).

⁴³ Ahmed, *Müsned*, 1/265 (hn: 109).

⁴⁴ Bkz: İbn Hacer, *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi ani'l-Müsnedi lil-İmam Ahmed*, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1401), 12.

SONUÇ

Zührî tâbiîn döneminin en önemli âlimlerindedir. Onun rivâyetlerine hemen hemen bütün hadis külliyyatında rastlamak mümkündür. Fakat onun merfû rivâyetlerinin en çok olduğu eser, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'idir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Zührî rivâyetleri tekrarlarıyla beraber: 1822; tekrarsız, 747'dir. 1822 rivâyetin, 747'si tekrarsız olduğuna göre, 1000 civarındaki rivâyetin mükerrer olduğunu ve bu rivâyetlerin mütâbi olarak zikredildiğini düşünmek mümkündür.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Zührî isnadlarında ismi geçen sahâbî sayısı 120'dir. Bunlar içinden yalnızca 12 sahâbîden Zührî bizzât hadis almıştır. Bu rivâyetler tekrarlı 161, tekrarsız 71'dir.

Zührî'nin isnadlarında en çok rivâyeti olan sahâbîler Ebû Hureyre, Hz. Âişe, İbn Ömer, Enes ve İbn Abbâs'tır. Bu 5 sahâbînin rivâyetlerinin toplamı tekrarlı 1065; tekrarsız 435'tir. Her iki sayı tekrarlı ve tekrarsız toplam rivâyetlerin yarısının üzerindedir.

Zührî'nin *Müsned*'deki tâbiînden olan hocalarının sayısı 95'tir. Fakat bu 95 kişi içinde en çok rivâyeti olan fukahâ-yı seb'a'dan Saîd b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Ubeydullah b. Abdullah, Ebû Seleme ve Sâlim b. Abdullah'tır. Zührî'nin bu beş hocasından naklettiği rivâyetlerin toplamı 1069 olup, (tekrarsız 451) *Müsned*'deki bütün Zührî rivâyetlerinin yaklaşık üçte ikisine yakındır. Bu rivâyetlerinde 803 (tekrarsız 316) adedi esahhu'l-esânîddir.

Zührî'nin hadis aldığı hocalarının büyük çoğunluğu sika olup, rivâyetleri sahihtir. Bununla beraber o, 15 hocasından naklettiği rivâyetlerde teferrüd etmiş, yani onlardan yalnızca kendisi rivâyet etmiştir. Bu hocalardan 4'ü meçhûl olduğu için 4 rivâyet zayıf sayılmıştır.

Zührî hadis rivâyetinde titiz davranışıyla ön plana çıkan bir muhaddistir. O, rivâyet ettiği hadisleri daha çok sahâbî çocuklarından almaya ve rivâyet etmeye özen göstermiş, bilhassa 4 sahâbî ve fukahâ-yı seb'a'dan olan 5 hocasının rivâyetlerine ayrı bir değer vermiştir. Bu titizliğinden dolayı sonraki muhaddisler onun rivâyetlerine büyük bir ehemmiyet vermişler, hatta bazıları onun rivâyetlerini müstakil kitaplarda toplamaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdisi alâ elsineti'n-nâs*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsnedü'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. 45 Cilt. thk: Şuayb Arnavût vd. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001.
- Çetin, Musa. *Abdurrezzâk ve Hadisçiliği*. Erzurum: Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Futsi, Ali Fuat. *İbn Şihâb Ez-Zührî'nin Kaynakları (Sahih-i Buhârî Çerçevesinde)*. Gümüşhane: Gümüşhane Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Hâkim, Ebû Abdullah en-Nisâbûrî. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis*. 2 Cilt. Riyâd, Mektebetu'l-Maârif, 2010.
- Humeydî, Ebû Bekir Abdullah b. Zübeyr. *Müsned*. 2 Cilt. thk: Hasan Selim Esed. Dimaşk: Dâru's-Sika, 1996.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Abdullah Abdurrahman er-Razî. *Kitabu'l-Cerh ve't-ta'dil*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1953.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi ani'l-Müsnedi lil-İmam Ahmed*. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1401.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethü'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Riyad: Dâru's-Selâm, 2000.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1996.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 10 Cilt. thk: Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 2001.
- Juynboll, G. H. A. *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, çev: Salih Özer. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Kafesoğlu, İbrahim. "Tarih İlmi ve Bizde Tarihçilik", Tarih Dergisi 13/17-18 (Haziran, 2011), 1-16.
- Kandemir, M. Yaşar. *Mevzû Hadisler*. İstanbul: İFAV, 2017.
- Kettânî, Muhammed b. Cafer. *Hadis Literatürü (er-Risaletü'l-Müstatrafe)*. İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Naim Ahmed. *Sahih-i Buhârî Muhtasarı, Tecrid-i Sarih terceme ve Şerhi*. 13 Cilt. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luga*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Polat, Salahattin. *Hadis Araştırmaları*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Polat, Salahattin. *Metin Tenkidi*. İstanbul: İFAV, 2010.
- Rebi' b. Muhammed es-Suudî. *el-Kavlü'l-müfid fi esahhu'l-esânîd*. Taif: b.y. 1992.
- Sandıkçı, Kemal. *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*. Ankara: Diyanet Yayınları, 1991.
- Sehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman. *el-Makâsîdü'l-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdîsi'l-müştehirati ala'l-elsine*. 2 Cilt. thk: Muhammed Osman el-Heşt. Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985.
- Sezgin, Fuat. *Buhârî'nin Kaynakları*. Ankara: Kitabiyat, 2000.
- Süyutî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir. *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk: Muhammed Eymen b. Abdullah. Kahire: Dâru'l-Hadis. 2004.
- Şâfîî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris. *er-Risale*, thk, Ahmed Şâkir. Mısır, Mektebetü'l-Halebî, 1940.
- Togan, Zeki Velidi. *Tarihte Usûl*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.
- Turhan, Halil İbrahim. *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: İFAV, 2015.
- Yıldırım, Enbiya. *Hadiste Metin Tenkidi*. Ankara, Otto Yayınları, 2015.
- Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 23 Cilt. thk: Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1985.
- Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. 52 Cilt. thk: Ömer Abdüsselam et-Tedmurî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1993.
- Zehebî, Şemseddin, Muhammed b. Ahmed. *el-Emsâr zevâtu'l-âsâr*. Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1985.
- Zehebî, Şemseddin, Muhammed b. Ahmed. *Tezkiretu'l-huffâz*, 3 Cilt. thk: Zekeriyya Umeyrat. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.